

из центральных ментальных символов, означает защиту, обжитой мир, родной дом, представляется символом гармоничного пространства.

Ключевые слова: трансгрессия, литературно-художественный журнал, украинское сознание, топос дома.

Natalia Chaura

ARTISTIC TRANSGRESSION OF UKRAINIAN CONSCIOUSNESS ON THE PAGES OF "BEREZIL"

The article deals with the artistic transgression of Ukrainian consciousness. Vectors of transgression are defined on the example of the poetry published in the periodical "Beresil", numbers 1-6 in 2005 and 2016s. Aesthetic, international and introspective trends of transgression determine the locus of further state development through outlook of the nation for which the memory of the past is an important part of self-awareness in the world.

The study characterizes the notion of artistic transgression and display of it through the prism of Ukrainian outlook, examines the mythopoetic aspects of topos of home. While analyzing the phenomenon of the border crossing it is proved that the house is one of the central mental symbols, meaning protection, habitable world, native home, being a symbol of a harmonious space.

Key words: transgression, literary and artistic periodical, Ukrainian consciousness, topos of home.

УДК 821.161.2

Ірина Яковлева

ГЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ ПЕРСОНАЖІВ МАЛОЇ ПРОЗИ БОРИСА ГРІНЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ «НЕЛЮБ»)

У статті здійснено аналіз гендерної психології персонажів малої прози Бориса Грінченка на матеріалі маловивченого раніше оповідання «Нелюб», останнє перевидання якого було здійснено майже сто років тому. Гендерний підхід використано з метою доповнення традиційної інтерпретації твору розкриттям інших рівнів його смислу. Вибір для аналізу саме оповідання «Нелюб» зумовлений потребою повернення цього твору в освітній (і загальний читацький) простір як незаслужено забутого твору високої художньої вартості. Встановлено, що в оповіданні «Нелюб» Б. Грінченка виражені важливість виконання першозначущих ролей захисника та берегині в сім'ї, розуміння складності процесу становлення цих образів-архетипів, а також саморозуміння себе подружжям в описаних соціальних умовах. Висунуто гіпотезу про частково автобіографічний характер твору, виражений в ідеологічному та художньому вимірах, оскільки оповідання хронологічно точно зображує подружню кризу трьох років та вказує на шляхи її розв'язання. Останнє непрямо підтверджується датою написання (1887 р.) та тим фактом, що в усі видання «Нелюб» було внесено обома Грінченками практично без змін (окрім, звичайно, правопису).

Ключові слова: Борис Грінченко, «Нелюб», гендер, гендерна інтерпретація, гендерна психологія персонажів, мала проза Б. Грінченка, психоаналіз, архетипи, збірник «Квітка», Василь Чайченко, «жіноче питання».

Гендерний підхід до вивчення літератури кінця ХІХ ст. виконує функцію переосмислення наявних традиційних установок. Застосований до малої прози Бориса Грінченка, він змушує по-новому інтерпретувати його твори, багато в чому доповнюючи традиційне прочитання.

Актуальність дослідження зумовлена потребою застосування нових підходів задля належної оцінки культурної вартості творів Б.Д. Грінченка, які й досі залишаються маловивченими, а іноді й незаслужено забутими.

Метою статті є аналіз структурної організації змісту тексту оповідання «Нелюб» з позиції

гендерної психології, що дає змогу розглянути його у психоаналітичній інтерпретації та розкрити різні рівні смислу твору.

Вибір для аналізу саме оповідання «Нелюб» зумовлений потребою повернення його в освітній (і загальний читацький) простір як незаслужено забутого твору високої художньої вартості, адже історіографічний аналіз засвідчив відсутність належної уваги до нього дослідників малої прози Бориса Дмитровича Грінченка.

Написаний у 1887 р., цей твір уперше побачив світ на сторінках ілюстрованого літературного збірника «Квітка», виданого в 1890 р. у Львові Василем Лукичем [6, 14–24]. Далі, у 1892 р., оповідання було вміщено у I томі двохтомного зібрання творів Б. Грінченка [8, 105–117]. Пізніше «Нелюб» лише двічі публікувався окремо — «метеликами», що їх видавала, популяризуючи твори Грінченка, дружина письменника М. Грінченко у 1913 [2] та 1927 рр. [1].

Марія Грінченко перевидала і двотомник «Твори Василя Чайченка» у десяти tomному зібранні його творів 1928 р., вмістивши туди й оповідання «Нелюб» [3, 164–180]. Отже, за життя автора «Нелюб» бачив світ лише серед творів, підписаних псевдонімом Василь Чайченко, а востаннє був виданий майже сто років тому, ще за життя дружини Б. Грінченка, яка перевидала та популяризувала практично усі його твори.

В основу аналізу покладено алгоритм аналізу художнього твору, розроблений Н.В. Зборовською на основі методологічних набутоків З. Фрейда, К.-Г. Юнга, Р. Барта, Ж. Лакана та Е. Нойманна [4]. У статті твір «Нелюб» розглядається задля розкриття гендерної психології персонажів у порівняльному аспекті.

Загалом можна зауважити, що основною темою оповідань та повістей Грінченка стала сімейна та соціальна проблематика, зокрема такі опозиції, як:

- «чоловік — жінка»;
- «чоловік — дружина»;
- «подружжя — суспільство»;
- «інтелігенція — суспільство»;
- «освіченість — неосвіченість».

Персонажами творів Б. Грінченка стають або добре освічені люди (або такі, що здобувають освіту), що підкреслюється впродовж всього розгортання сюжету і суттєво впливає на зміст оповідань, або (як у нашому випадку) менш освічені люди, що не показано в оповіданні через відмінний тип проблематики (загальнолюдський, сімейний), але про що можна зробити висновок з описаних умов життя персонажів.

«Нелюб» — твір, структурований за розвитком стосунків між подружжям, оповідується від першої особи (Харитини), яка є головним персонажем. Подієва послідовність у творі розгортається в історію, елементами якої є численні опозиції:

- «дочка — мачуха»;
- «невістка — свекри»;
- «дружина — чоловік»;
- «чоловік — коханець»;
- «чоловік — начальник»;
- «жінка — чоловік».

Історію, про яку йдеться в оповіданні, можна резюмувати так: дружина Харитина поступово розкриває для себе особистість свого чоловіка, і в неї зароджуються до нього почуття. Резюме позначило видиму структуру — «дружина — чоловік» і подію — зародження почуттів, тобто зміну ставлення до чоловіка, чому передують довгий та непростий процес пізнання його особистості. В оповіданні можна виділити кілька подій, які дають поштовх розгортанню сюжету і, хоча описані вони фрагментарно, надають досить чітку картину розвитку ситуації та можливість здогадатися про причини формування особистості Харитини саме такою, якою вона постає в сюжеті. Отже, є передумови для того, щоб говорити про можливість психоаналітичного тлумачення стану персонажів.

Історія структурована за допомогою «граничних» подій (у теперішньому часі оповідання), які є важливими та значущими для будь-якої людини, читача:

1) розповідь Харитини про втрату (смерть) матері в ранньому дитинстві, що є серйозною травмою для персонажа; хоча наслідки не описуються в сюжеті, можна говорити про те, що рішучість, працьовитість та самостійність Харитини — її чоловічі, маскуліні риси — результат виховання батька;

2) одруження батька, поява мачухи з її двома дітьми; як опозиція до цих подій — смерть батька та остаточне позбавлення 16-річної Харитини відчуття приналежності до сім'ї через необхідність поборатися з Яковом;

3) одруження з Яковом, яке сприймається Харитиною як болісна і нещаслива подія; тяжка праця на його названих батьків; сварки зі свекрухою; погрози фізичного покарання від свекра; відсутність душевної близькості з чоловіком, що супроводжує вищезазначені події;

4) відділення від свекрів; робота в наймах, у якій і Харитина, і Яків почуваються досить упевнено через уміння та бажання працювати і не повертатись до батьків; відсутність спілкування з чоловіком як опозиція до значних змін у подружньому житті;

5) зустріч Харитини із Денисом, взаємність почуттів; зрада чоловікові; відсутність реакції чоловіка, який, скоріше за все, розумів ситуацію (зважаючи на те, що люди навколо почали говорити про взаємини Харитини і Дениса), як опозиція;

6) зустріч у лісі з прикажчиком, який цікавився Харитиною; його освідчення в почуттях до неї

та відмова героїні; фізична загроза та поява Якова, який захищає Харитину, після чого потрапляє під слідство та ризикує опинитись у в'язниці; як опозиція — звільнення Якова після судового засідання без детального опису рішення суду, що підкреслює важливість та правомірність вчинку чоловіка, не трансформуючи його в злочин; повернення Якова та неможливість для подружжя відшукати спільні теми, окрім питання, як жити разом далі;

7) нові найми для дружини і чоловіка; діалог Харитини і Дениса, після якого вона хоче допомогти йому фінансово і бере в Якова гроші без попередження, що сприймається Харитиною як покарання, «сплата» за її невірне подружнє життя; розмова чоловіка зі знайомим, який повідомляє, що сусідка бачила, як Харитина бере в Якова гроші для Дениса — і захист дружини чоловіком;

8) розмова подружжя про взяті гроші, у якій Яків дає дружині дозвіл на користування фінансами на свій розсуд, що веде до роздумів Харитини про характер її чоловіка та його позитивне ставлення та прихильність до неї та її інтересів у всіх вищезазначених ситуаціях (подіях), через що вона отримує змогу побачити чоловіка з іншого боку;

9) плач Харитини біля Якова, пробачення і відмова від подальших зустрічей із Денисом, що символізує зародження справжніх почуттів до чоловіка, щасливе майбутнє та подружнє життя пари.

Вказані каталізатори призводять до поступового переформування внутрішньої психологічної ситуації Харитини з означення себе як «окремої, холодної, самостійної», що прирівнюється до «маскулінного», до «теплої, довірливої, сімейної», що прирівнюється до «фемінного». За характером обидві частини роздвоєння є позитивними, але жіноча (подружня) функція актуалізується бажанням жіночого щастя для Харитини та відсутністю близькості з Яковом, який здатен здійснювати «маскулінні», чоловічі функції лише у випадках, коли дружині необхідний захист (від побиття свекром, гвалтування прикажчиком, недобрих чуток від сусідів), але не може духовно наблизитись до Харитини через її «маскулінну» наповненість та самостійність. Харитина ж здатна втратити «маскулінність» у закоханості, яку відчуває до Дениса Карпенка. Саме цього персонажа можна вважати найслабшим психологічним місцем у структурі оповідання, що відповідає внутрішній логіці історії, у якій і в основних, і в другорядних персонажів чітко видна мета, наприклад:

- мачухи — позбутися падчерики;
- свекрів — знайти для себе якісну робочу силу;
- прикажчика — оволодіти Харитиною;
- Якова — створити комфорт (тобто безпеку й задоволення фізичних потреб) та спокій для своєї дружини;

— Харитини — знайти мінімальний комфорт і душевний спокій.

Зважаючи на наведені приклади, можна говорити, що цілі головних героїв зрештою сходяться, що і веде їх до неочікуваного духовного зближення та символізує їх гендерні ролі в сім'ї (див. рис. 1).

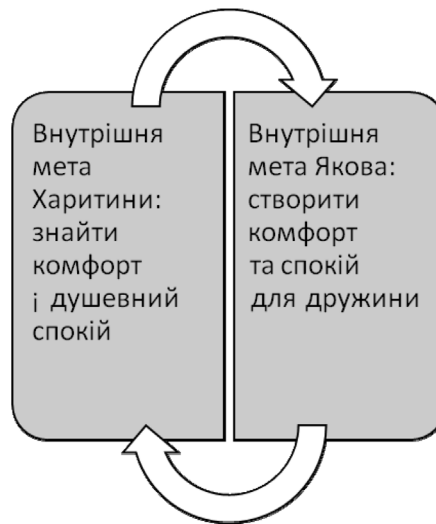

Рис. 1. Цілі головних героїв

Єдиним, чия мета не прописана у творі, є саме Денис, наміри якого не кристалізуються ані щодо стосунків із Харитиною, ані щодо грошей, які вона йому дає. Через це його не можна із упевненістю віднести до позитивних або негативних персонажів. Але саме він стає каталізатором зміни, що відбулась у Харитині, яка поступово стає «закоханою жінкою», а потім «закоханою дружиною», тобто «дівчиною» та «жінкою» відповідно. При цьому обидва головні герої характеризуються цілісною стійкою структурою, у якій відсутній конфлікт:

- 1) «маскулінне» Якова залишається «маскулінним»;
- 2) «фемінне» Харитини розвивається («дівчина») та кристалізується («жінка») без усвідомлення з її боку, і так відбувається (з перервами та тимчасовими «випаданнями» в попередній стан) майже до завершення історії (див. рис. 2).

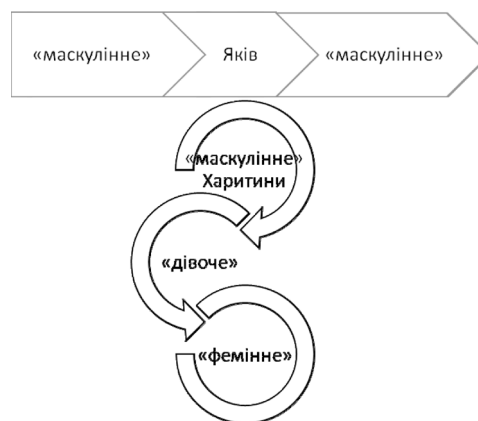

Рис. 2. Гендерна ідентифікація героїв

Варто зазначити, що всі події оповідання відбуваються на тлі постійної необхідності працювати та перебувати в соціумі, який можна асоціювати із архетипом «хаосу», в лісі як асоціації з «невідомим» та «внутрішнім світом», у якому головна героїня зустрічає всіх чоловіків, яким вона не байдужа, і по-різному реагує на них, а також у хаті: спочатку батьківській, потім свекровій, потім у двох челяднях (хата має жіночну семантику в більшості літературних творів). Історичний час в оповіданні досить зрозумілий (сьогодення автора). Соціальна ж проблематика є універсальною, а отже, висвітлює події, які у різних контекстах можуть статися з кожною людиною, але призводять до внутрішнього зростання лише у випадку підготовки та готовності героя.

Оповідання починається сльозами за батьками: спочатку за матір'ю, якої героїня не знала, а потім за батьком, із якого брала приклад, і закінчується сльозами при досягненні власних вчинків через бачення вже близької Харитині людини — її чоловіка. Таким чином, сюжет веде від самотності (самотійності) героїні до її не-самотності (сімейності), причому і самотність-самотійність, і сімейність-прив'язаність Харитини є важливими для неї в плані адаптації до життєвих умов, які майже все життя були непростими, але можуть змінитися через присутність поряд надійного захисника. Головну тезу оповідання тоді можна виразити в такому резюме: Харитина відкриває в собі справжню жіночність, яку бачать оточуючі, але яку довго не відчувала і не відкривала для себе вона сама.

Варто додати, що оповідання не торкається теми дитинства, яке, можна припустити,

не відчувалося по-справжньому для Харитини через смерть її матері, а потім, що логічно, не могло вважатися важливим через непросту подружню ситуацію. Тому можна припустити, що перспективою розвитку «фемінного» героїні є її материнська функція, тобто перехід від прийнятого архетипу-образу дружини до образу-архетипу матері. Якщо далі розглядати твір з позиції юнгіанської аналітичної психології, присутність поряд із «маскулінною» героїнею архетипу чоловіка є основою для розгортання сюжету. Можна говорити про те, що саме його присутність спричинює дозрівання та становлення жіночного в Харитині.

Отже, в оповіданні «Нелюб» Б. Грінченка виражені важливість виконання першозначущих ролей захисника та берегині в сім'ї, розуміння складності процесу становлення цих образів-архетипів, а також усвідомлення подружжям себе як чоловіка і дружини в описаних соціальних умовах.

Отже, можемо зробити висновок про те, що з розвитком гендерного підходу та психоаналізу в літературознавстві з'явилися можливості нових інтерпретацій творів Б. Грінченка. Зокрема, можна виділити й цікавий факт про хронологічно точне відображення подружньої кризи трьох років та вказівку на шляхи її розв'язання. Останнє непрямо підтверджується датою написання (1887 р.) та тим фактом, що в усі видання «Нелюб» було внесено обома Грінченками практично без змін (окрім, звичайно, правопису). Але це питання, безумовно, потребує подальшого дослідження.

ДЖЕРЕЛА

1. Грінченко Б. Нелюб : оповідання / Б. Грінченко. — К. : Рух, 1927. — 20 с.
2. Грінченко Б. Підпал. Нелюб : оповідання / написав Борис Грінченко. — [К. : Друк. 1-ї Київ. Друк. Спілки, 1913]. — 35 с.
3. Грінченко Б. Твори. Т. I: Оповідання / Б. Грінченко. — К. : Кооперативне Видавництво «РУХ», 1928. — 296 с.
4. Зборовська Н.В. Психоаналіз і літературознавство : посіб. / Н.В. Зборовська. — К. : Академвидав, 2003. — 392 с.
5. Ейдемільер Е.Г. Сімейна психотерапія / Е.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицький. — Л. : Медицина, 1989. — 192 с.
6. Квітка. Ілюстрований літературний збірник / Видав Василь Лукич. — Л., 1890. — 128 с.
7. Помиткіна Л.В. Психологія сім'ї : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л.В. Помиткіна, В.В. Злагодух, Н.С. Хімченко, Н.І. Погорільська. — К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. — 270 с.
8. Чайченко В. Твори Василя Чайченка / З портретом автора ; Вид. Василя Лукича ; Коштом товариства ім. Шевченка. — Т. I: Оповідання. — Л. : З друкарні Товариства ім. Шевченка, 1892. — 208 с.

REFERENCES

1. Hrinchenko B. (1927). Neliub: opovidannia. Kyiv, Rukh, 20 s.
2. Hrinchenko B. (1913). Pidpal. Neliub: opovidannia. Kyiv, Druk, Spilky, 35 s.

3. Hrinchenko B. (1228). *Tvory*. Tom I: opovidannia. Kyiv, Kooperatyvne Vydavnytstvo «RUKh», 296 s.
4. Zborovska N.V. (2003). *Psykhoanaliz i literaturoznavstvo: posibnyk*. Kyiv, «Akademvydav», 392 s.
5. Eidemiller E.H., & Yustytskyi V.V. (1989). *Simeina psykhoterapiia*. Lviv, Vyd-vo Medytsyna, 192 s.
6. Vasyl Lukych. (1890). *Kvitka. Ilyustrovanyi literaturnyi zbirnyk* (edition). Lviv, 128 s.
7. Pomytkina L.V., Zlahodukh V.V., Khimchenko N.S., & Pohorilska N.I. (2010). *Psykhohohiia simii. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. Kyiv, Vyd-vo Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu «NAU-druk», 270 s.
8. Chaichenko V. (1892). *Tvory Vasylia Chaichenka*. Tom I. *Opovidannia*. Lviv. Z drukarni Tovarystva im. Shevchenka, 208 s.

Ирина Яковлева

ГЕНДЕРНАЯ ПСИХОЛОГИЯ ПЕРСОНАЖЕЙ МАЛОЙ ПРОЗЫ БОРИСА ГРИНЧЕНКО (НА МАТЕРИАЛЕ РАССКАЗА «НЕЛЮБ»)

В статье проанализирована гендерная психология персонажей малой прозы Бориса Гринченко на материале малоизученного ранее рассказа «Нелюб», последнее переиздание которого было осуществлено почти сто лет назад. Гендерный подход использован с целью дополнения традиционной интерпретации рассказа раскрытием других его смысловых уровней. Выбор для анализа именно рассказа «Нелюб» обусловлен потребностью возвращения этого рассказа в образовательное (и общее читательское) пространство как незаслуженно забытого произведения высокой художественной ценности. Установлено, что в рассказе «Нелюб» Б. Гринченко выражены важность исполнения ролей первой значимости, а именно — защитника и хранительницы в семье, понимания сложности процесса становления этих образов-архетипов, а также осознания себя мужем и женой в описанных социальных условиях. Выдвинута гипотеза о частичном автобиографическом характере произведения, выраженном в идеологическом и художественном измерениях, так как рассказ хронологически точно изображает супружеский кризис трех лет и указывает пути его разрешения. Последнее косвенно подтверждается датой написания (1887 г.), а также тем фактом, что во все издания «Нелюб» был внесен обоими супругами Гринченко практически без изменений (кроме, конечно, правописания).

Ключевые слова: Борис Гринченко, «Нелюб», гендер, гендерная интерпретация, гендерная психология персонажей, малая проза Б. Гринченко, психоанализ, архетипы, сборник «Квитка», Василий Чайченко, «женский вопрос».

Iryna Yakovleva

GENDER PSYCHOLOGY IN BORYS GRINCHENKO'S SHORT PROSE (BASED ON MATERIAL OF "NELIUB" ("DISLIKE"))

The article analyses the characters' gender psychology in Borys Grinchenko's short prose based on previously unstudied novel "Neliub" ("Dislike"), the last issue of which was published about 100 years ago. The gender approach is used to supplement the traditional interpretation of the work by disclosing other levels of its meaning. The choice for the analysis of the "Neliub" story is determined by the need to return this story to the educational (as well as readers') environment, as unfairly forgotten work of high artistic value. It is established that in the short story «Neliub» by Borys Grinchenko the importance of performing the most important roles of the defender and guardian in the family is expressed, understanding of the complexity of the process of development of these images-archetypes as well as awareness of the married couple as Husband and Wife in the described social conditions. The hypothesis about the partly autobiographical character of the work, expressed in terms of ideological and artistic, is expressed, since the narrative chronologically accurately depicts the marital crisis of three years and indicates the ways of its solution. The latter is indirectly confirmed by the date of writing (1887) and by the fact that in all editions «Neliub» was introduced by both Grinchenkos almost unchanged (except, of course, spelling).

Key words: Borys Grinchenko, "Neliub" ("Dislike"), gender, gender interpretation, gender psychology of characters, Borys Grinchenko's short prose, psychoanalysis, archetypes, "Kvitka" almanac, Vasyl Chaichenko, "female issue".